

Népesség, népmozgalom

Az EU Gyermekegarancia programjának fejleményei	10
Aktív idősödés	12
Roma integráció	14
Külhoni magyarok és támogatásaik	16
Klímamigráció	18
Idősödő társadalom	20
Források	21

Az EU Gyermekgarancia programjának fejleményei

Az EU tagállamainak többségében a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés által veszélyeztetett személyek között magas a gyermekek aránya. 2020-ban a gyermekek 24,2 százaléka, a munkaképes korú lakosság (18–64 év) 21,7 százaléka, míg a 65 éves vagy idősebbek 20,4 százaléka volt kitéve szegénységnek vagy társadalmi kirekesztődésnek (Eurostat 2020). A Covid19-világjárvány várhatóan súlyosbítja a helyzetet.

Előzmények

2015 novemberében az Európai Parlament felszólította az Európai Bizottságot és a tagállamokat a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés által fenyegetett gyermekek esélyegyenlőségének biztosítása érdekében az úgynevezett gyermekgarancia bevezetésére (P8_TA(2015)0401). 2021 márciusában pedig felhívta a Bizottságot arra, hogy az EU

gyermekjogi stratégiájába építsen be a gyermekek jövőjébe való befektetésre irányuló intézkedéseket, ideértve az európai gyermekgarancia létrehozását is (P9_TA(2021)0090).

A Tanács 2021 júniusában fogadta el az európai gyermekgarancia létrehozásáról szóló ajánlását (2021/1004), amely kiegészíti az Európai Unió átfogó gyermekjogi stratégiáját. Az ajánlás célja, hogy a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitett 18 év alattiak hozzáférjenek a kulcsfontosságú szolgáltatásokhoz. A tagállamok kijelölték a gyermekgaranciáért felelős nemzeti koordinátorukat, majd 2022. március 15-ig kellett beterjeszteniük a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó cselekvési terveiket az ajánlás végrehajtásáról.

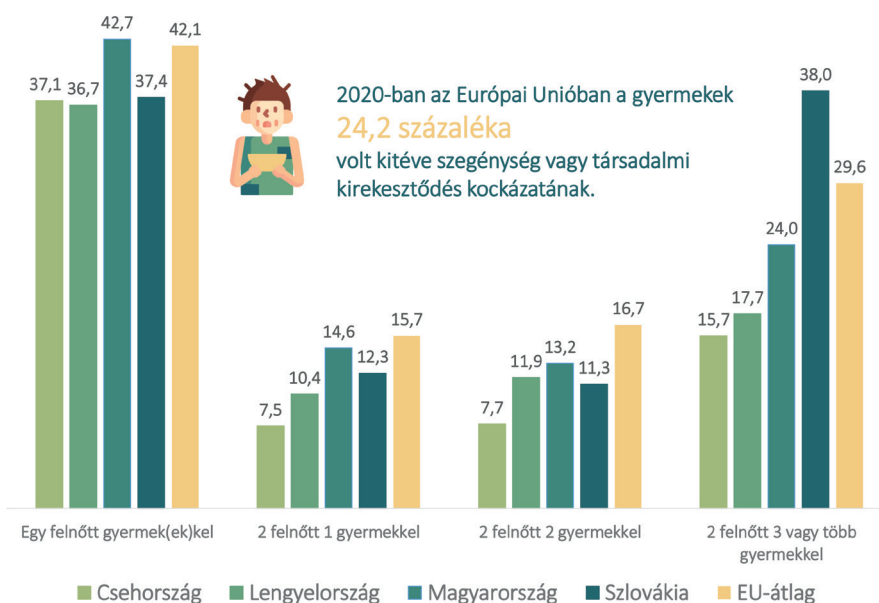
Gyermekgarancia

A tagállamok nemzeti cselekvési terveikben egyrészt feltárják azokat az akadályokat, amelyekkel a szolgáltatásokhoz

való hozzáférés és azok igénybevétele során a célcsoportok szembesülnek; másrészt a célcsoportok beazonosításánál figyelembe veszik a rászorult gyermekek közül különösen:

- a hajléktalan gyermekeket, illetve a súlyosan elégtelen lakáskörülmények között élőket;
- a fogyatékossgal élő gyermekeket;
- a mentális egészségügyi problémával küzdőket;
- a migráns háttérű, illetve kisebbségi etnikai csoportba tartozó gyermekeket, különösen a romákat;
- az alternatív (elsősorban intézményi) gondozásban részesülő gyermekeket;
- a bizonytalan családi helyzetű gyermekeket.

Szegénység* a gyermekes háztartásokban, V4-országok, 2020 (százalék)

Tényleges és ingyenes hozzáférést ajánlott biztosítaniuk a tagállamoknak a magas színvonalú kisgyermekkori neveléshez és gondozáshoz, az oktatáshoz és az iskolai tevékenységekhez, az egészségügyi ellátáshoz, minden tanítási napon legalább egy egészséges étkezéshez. Tényleges hozzáférést pedig az egészséges táplálkozáshoz és a megfelelő lakhatáshoz ajánlott biztosítaniuk. Tényleges a hozzáférés, ha a szolgáltatás azonnal rendelkezésre áll, megfizethető, elérhető és jó minőségű, azt időben nyújtják, és az igénybe vevő tud a szolgáltatás létéről, valamint arról, hogy ő azt jogosult igénybe venni (Tanácsi ajánlás 2021/1004 3. pont d) bekezdés).

Tények

Számos tanulmány (FRA 2019; 2020; 2021) kimutatta, hogy szoros összefüggés van a gyermekszegénység, a gyermekek társadalmi kirekesztődése és a legfontosabb szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés hiánya között.

2019-ben az EU-27-ben a három éven aluli gyermekek 35,5, a hároméves és a kötelező beiskolázási életkor közöttieknek a 90 százaléka vett részt kisgyermekkori gondozásban, meghaladva, illetve elérve a 2002. évi barcelonai célt (33, illetve 90%). A mérsékelt jövedelemmel rendelkező családok azonban a tagállamok harmadában találják a kora gyermekkori nevelés és gondozás költségeit nagyon magasnak (COM(2021) 102 final).

Tizenöt tagállamban az iskoláztatás költségei (tankönyvek, iskolai közlekedés, iskolai étkeztetés és a kiegészítő iskolai tevékenységek) jelentős terhet rónak a családokra (Eurostat 2016).

Az EU huszonhét tagállamában a gyermekek 1,6 százaléka nem jut hozzá a szükséges orvosi ellátáshoz. Pár tagállamban pedig csak néhány egészségügyi ellátást nyújtanak ingyenesen a gyermekeknek (Eurostat 2017).

2017-ben az Európai Unióban a 15 éven aluli gyermekkel élő családok 18 százaléka tapasztalt súlyos nehézséget az élelmiszerhez való hozzáférésben, és 20 százalékuk számolt be arról, hogy nincs pénzük élelemre (EC DG EMPL et al. 2021).

Hat tagállamban a gyermekek több mint 10 százaléka él súlyosan elégtelen lakáskörülmények (túlzsúfoltság, nem megfelelően fűtött otthonok, lakhatási költségek okozta túlterheltség, kilakoltatási bizonytalanság) között. Köztük is kiemelten veszélyeztetettek az egyszülős háztartások és a nagycsaládok (EC DG EMPL 2020a; 2020b). A hajléktalanság szinte az összes tagállamban nőtt, érintve a gyermekeket is (COM(2021) 137 final).

Támogatások

2020 februárjában jelent meg a gyermekgarancia létrehozásáról szóló megvalósíthatósági tanulmány (EC DG EMPL 2020a; 2020b), amely kidolgozta a gyermekgarancia megvalósíthatóságának, kialakításának, illetve irányításának lehetséges forgatókönyveit, részletesen bemutatva a tagállamok jelenlegi helyzetét az öt kiemelt szolgáltatási területen (kisgyermekkori gondozás, oktatás, táplálkozás, egészségügy és lakhatás). Az UNICEF Európai és Közép-ázsiai Regionális Iroda (ECARO) Gyorsértékelésében pedig beazonosította azokat a tényezőket, amelyek az érintett szereplők között akadályozzák vagy lehetővé teszik az együttműködést (Molinuevo et al. 2021).

Az Európai Bizottság és az UNICEF (ECARO) együttműködésében huszonnégy hónapos pilotkutatás indult hét tagállamban (Bulgária, Horvátország, Németország, Görögország, Olaszország, Litvánia és Spanyolország), amely innovatív megközelítésekkel járul hozzá a tagállamok cselekvési terveinek kidolgozásához (UNICEF ECARO 2021).

A 2021 júniusában elfogadott 2021–2027-es időszak pénzügyi kereteiről szóló rendelet (2021/1060) szerint a tagállamoknak el kell különíteniük az Európai Szociális Alap Plusz (ESZA+) keretében egy megfelelő összeget a gyermekszegénység, illetve a társadalmi kirekesztődés kezelésére úgy, hogy ahol a gyermekszegénység szintje meghaladja az uniós átlagot, az ESZA+ források legalább 5 százalékát kell erre fordítani. Továbbá, a költségvetés minimum 3 százalékát élelmiszersegélyre és alapvető anyagi támogatásra kell fordítani a leginkább rászorulóknak. Az ESZA+ mellett a Regionális Fejlesztési Alap, az InvestEU, valamint a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz támogatása is felhasználható a reformokhoz, beruházásokhoz ezeken a területeken, illetve a szolgáltatásokhoz való hozzáférés és a minőségi szolgáltatásnyújtás biztosításához. A gyermekek egészséges táplálkozásának elősegítése céljából tagállami támogatás nyerhető a 2017–2023 közötti uniós iskolagyümölcs-, iskolazöldség- és iskolatejprogramból is.

Az Európai Gyermekgarancia segítséget nyújt a tagállamoknak a gyermekek jogainak és jóllétének biztosításában, ami hozzájárulhat a szegénység generációk közötti körforgásának megszakításához. Ez új lehetőségeket teremthet a gyermekek számára; megakadályozva, hogy a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés veszélyének kitétt felnőttek legyenek.

Aktív idősödés

A WHO szerint a tevékeny idősor az egészséget, a részvételt és a biztonságot szolgáló lehetőségek optimalizálásának folyamata annak érdekében, hogy az idősödéssel összefüggésben javítsák az életminőséget, lehetővé téve az emberek számára, hogy egész életükben kiaknázzák a jólléttel kapcsolatos lehetőségeiket, és igényeiknek, vágyaiknak és képességeiknek megfelelően részt vehessenek a társadalomban, miközben megfelelő védelmet, biztonságot és ellátást biztosítanak számukra, amikor segítségre van szükségük (WHO 2002:12). 2015-ben a WHO a fogalmat egészséges idősorra módosította, amelyet az időskori jóllétet lehetővé tevő funkcionális képesség fejlesztésének és fenntartásának folyamatoként határozott meg (WHO 2015:28).

Bár más nemzetközi szervezetek – például az ILO és az OECD – is foglalkoznak a témával, a tevékeny idősödés egy elsősorban az EU által támogatott szakpolitika, amely – többek között – az európai uniós népesség világon belüli részarányának csökkenésével függ össze.

Várható demográfiai kilátások

2020-ban az Európai Unió lakossága a világ népességének 6 százalékát tette ki, 2070-re ez az arány várhatóan 4 százalék alá csökken (COM(2020) 241 final). A világ más régióhoz képest az Európai Unióban csökken a termékenységi arányszám, nő a várható élettartam, ami a népesség korösszetételét és a különböző korcsoportok relatív arányát befolyásoló öregedéshez vezet. Az idősek (65 éves és idősebb) száma a 2019. év eleji 90,5 milliőről 2050-re 129,8 millió főre nő. Ezen időszakban a 75–84 év közöttiek aránya 56,1 százalékra, a 65–74 év közöttiek aránya 16,6 százalékra emelkedik, miközben az 55 éven aluliak aránya 13,5 százalékkal esik vissza. 2019–2050 között a leggyorsabb ütemben a 85 évesek és idősebbek aránya nő, 12,5 milliőről 26,8 millió főre (Eurostat 2020).

Az Aktív Idősödés Indexe (AAI)

Az egyes országok időbeli fejlődésének jellemzésére és az országok közti rangsor elemzésére használt többdimenziós

összetett indikátor 2012-ben (az Aktív Idősödés Európai Évében), az Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága (UNECE) és az Európai Bizottság Foglalkoztatás, Szociális Ügyek és Társadalmi Befogadás Főigazgatósága kezdeményezésére született meg (Zaidi et al. 2013). A kétévente publikált mutatót a megelőző két évre vonatkozóan szakértői becslések alapján, különböző komponensek értékeinek súlyozott összegzésével számítják ki. A mutató az országoknak iránymutatást ad abban, hogyan értékeljék az öregedéshez kapcsolódó stratégiájuk eredményességét.

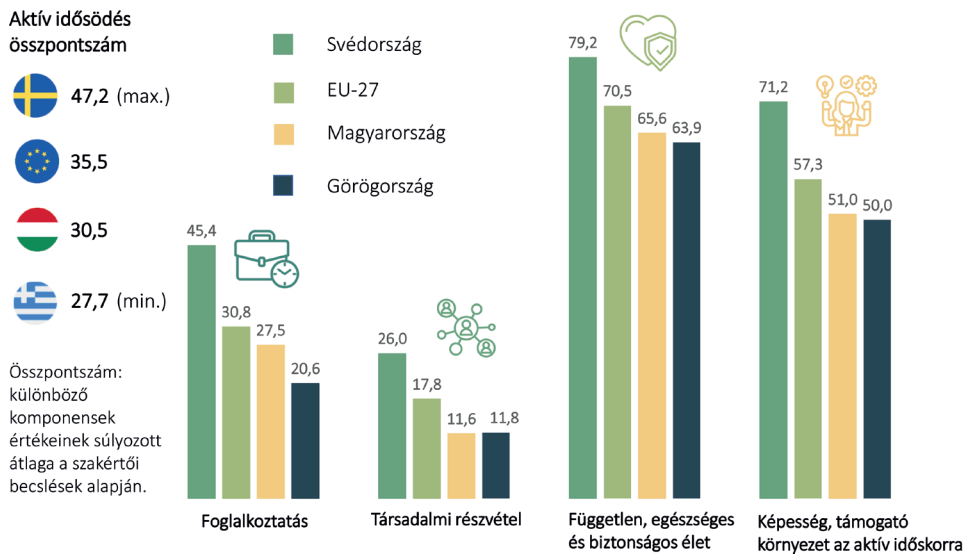
Az idősödéssel kapcsolatos politika lehetőségei és kihívásai

Az egészséges és tevékeny idősor pozitív hatással van a munkaerőpiacra, a foglalkoztatási rátákra és a szociális védelmi rendszerekre, és ezáltal a gazdaság növekedésére és termelékenységére.

A kialakulóban lévő, úgynevezett ezüst gazdaság az EU-ban az egyik fő gazdasági mozgatórugóvá válhat, mivel egy 2018-as tanulmány becslése szerint az ezüst gazdaság GDP-hez való hozzájárulása 2025-re eléri a 6,4 ezer milliárd eurót és a 88 millió munkahelyet, amely az EU-GDP 32 százalékának és az európai uniós foglalkoztatás 38 százalékának felelne meg (EC DG CNECT 2018).

Számos tagállamban (például Ausztriában, Lengyelországban, Németországban vagy Svédországban) van idősödéssel kapcsolatos stratégia vagy politika, aktívan működő Idősek Tanácsával. Az aktív idősödéssel foglalkozó nemzeti politikák célja az idősek gazdasági életben való részvételének meghosszabbítása, foglalkoztatásuk bátorítása a nyugdíjrendszerek reformjával, a társadalmi életben való részvételük növelése, az egész életen át tartó tanulásuk támogatása, valamint a szellemi leépülésük, egészségromlásuk megelőzése. Az aktív idősödést támogató szolgáltatások a szociális védelmi rendszerekben gyökereznek, ideértve a nyugdíjrendszereket, az egészségügyi ellátást, a tartós ápolást, a szociális segélyeket és szolgáltatásokat, de fontosak az olyan szolgáltatások (digitalizáció, közlekedés, lakhatás)

Az Aktív Idősödés Indexe egyes EU-tagállamokban, 2018

a munkaidő 40–60 százalékos csökkenése mellett részleges jövedelemkompenzációval. Az osztrák Érdekképviselési Partnererek bevonásával az idősebb korosztályoknak megfelelő munkakörnyezet kialakítására indítottak projekteket (Sowa-Kofta et al. 2021).

Az időskori elmagányosodás megelőzése és a társadalmi életben történő aktív részvételre külön programokat indítottak Németországban és Lengyelországban, amelyek a Covid19-járvány alatt sem álltak le. Több tagállam, köztük Magyarország is, az egyetemeken Szenior Akadémiát működtet, felismerve azt, hogy a prevenció mellett az oktatás-ismeretterjesztés fontos tényezője az egészség fenntartásának és/vagy javításának.

is, amelyek az idősök függetlenségének és jóllétének fenntartására irányulnak.

Magyarországon a hosszú távú célkitűzéseket 2034-ig tartalmazó Időügyi Nemzeti Stratégia (81/2009. (X. 2.) OGY határozat) értelmében a Kormánynak az ebben foglalt célkitűzéseket, prioritásokat képviselnie és érvényesítenie kell jogalkotói és végrehajtói tevékenysége során. A stratégia lényege az idősekről való gondoskodásban a korábbi deficitmodell (veszteségekre történő összpontosítás) helyett a fejlődésmodellben (a meglévő képességek megőrzése, szunnyadó készségek előhívása) történő gondolkodás és cselekvés.

A magas munkaerőpiaci részvétel és a munkával töltött életszakasz meghosszabbítása érdekében például Hollandia, Ausztria, Lengyelország és Németország eltörölte az adóból finanszírozott, előrehozott nyugdíjrendszert. Németországban azok, akik előrehozott nyugdíjban részesülnek, 0,3 százalékkal kapnak kevesebb nyugdíjat havonta (a csökkentés maximuma 14,4%), mint a rendes nyugdíjasok. Akik viszont nyugdíj után tovább dolgoznak, évente 6 százalékkal növelik nyugdíjukat mindaddig, amíg a munkaerőpiacon maradnak. Franciaország rugalmas szerződésformát vezetett be az 57 éven felülieknek (CDD Senior), amely az ideiglenes foglalkoztatást 18 hónap helyett 36 hónapig engedi. Ausztriában 62–68 év között biztosítják a rugalmas nyugdíjba vonulást

Magyarországon a hosszú távú célkitűzéseket 2034-ig tartalmazó Időügyi Nemzeti Stratégia (81/2009. (X. 2.) OGY határozat) értelmében a Kormánynak az ebben foglalt célkitűzéseket, prioritásokat képviselnie és érvényesítenie kell jogalkotói és végrehajtói tevékenysége során. A stratégia lényege az idősekről való gondoskodásban a korábbi deficitmodell (veszteségekre történő összpontosítás) helyett a fejlődésmodellben (a meglévő képességek megőrzése, szunnyadó készségek előhívása) történő gondolkodás és cselekvés.

Bár az előregedés hatásainak kezeléséhez szükséges hatáskörök nagyrészt a tagállamok kezében vannak, az az EU számos politikájának kiemelt kérdése. Mivel becslések szerint az előregedés teljes költsége 2070-re a GDP 26,7 százaléka lesz (EC 2018), az EU igyekszik azonosítani az ezzel kapcsolatos legfontosabb kérdéseket és tendenciákat. 2021 januárjában az Európai Bizottság Zöld Könyv formájában (COM(2021) 50 final) konzultációt kezdeményezett, hogy összegyűjtse az érdekelt felek és a nyilvánosság véleményét arról, hogy miként lehet felkészülni és reagálni azokra a kihívásokra és lehetőségekre, amelyeket az EU népességének idősödése jelent.

Az országok szakpolitikái támogathatják, a proaktív, preventív intézkedéseik pedig segíthetik az embereket abban, hogy könnyebben hozzanak az egészséges és tevékeny időskort elősegítő döntéseket. Azonban az egészséges és tevékeny időskor személyes választás és felelősség kérdése is, amely nagymértékben függhet attól, hogy az emberek hol, milyen környezetben élnek, dolgoznak, és hogyan ápolják társadalmi és szociális kapcsolataikat.

Roma integráció

A romák Európa legnagyobb etnikai kisebbségét alkotják, és évszázadok óta szerves részét képezik az európai társadalmaknak. Számukat Európában 10–12 millióra teszik, ebből nagyságrendileg 6 millióan élnek az EU tagállamaiban (EC honlapja). A szegénység és társadalmi kirekesztődés érintettjei között továbbra is felülreprezentáltak a romák.

Az ENSZ fenntartható fejlődési céljai számos ponton kapcsolódnak a romák társadalmi befogadásához és a köztük jelen lévő szegénység valamennyi formájának csökkentéséhez (SDG 1., 2., 3., 4., 5., 10.). Az ENSZ adatai szerint ugyan 2019-re a szélsőséges szegénységben élők aránya globálisan 8,2 százalékra csökkent, de ezt 2021-ben a Covid19-világjárvány prognosztizálhatóan 8,7 százalékra emelte vissza (UN 2021). Az Eurostat előzetes adatai szerint az Európai Unió tagállamaiban a szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya növekszik, a 2020-as adat várhatóan meghaladja a 22 százalékot (Eurostat 2021; 2022).

A romák integrációja az Európai Unióban

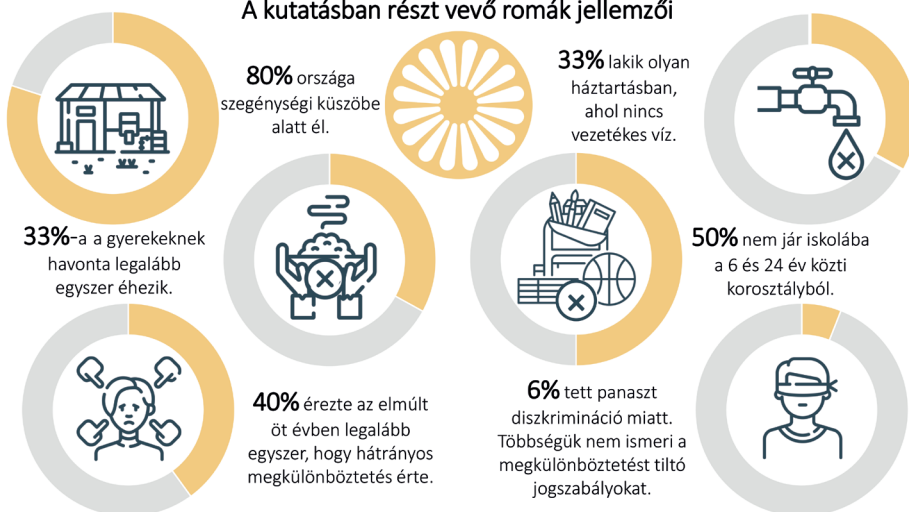
Az EU Alapjogi Ügynökségének (FRA) felmérése (amelyben 34 ezer roma személyről gyűjtöttek adatokat az EU kilenc tagállamában, köztük Magyarországon) szerint az évtizedek óta folyó integrációs politika ellenére a romák továbbra is megkülönböztetéssel néznek szembe, és egyenlőtlen mértékben férnek hozzá a létfontosságú szolgáltatásokhoz. A foglalkoztatás, az oktatás, a lakhatás és az egészségügyi szolgáltatások tartós akadályainak felszámolása továbbra is kulcsfontosságú a romák egyenlőségének megteremtése szempontjából (FRA 2016).

A megkülönböztetés-mentességhez való jog az Európai Unió Alapjogi Chartája (2010/C 83/02) és a faji egyenlőségről szóló irányelv (COM(2008) 426 final) által garantált az uniós polgárok számára. A szegénység és a társadalmi kirekesztődés leküzdése az Európa 2020 stratégia (COM(2010) 2020 final) egyik kiemelt célja. A társadalmi befogadás a 2014–2020 közötti kohéziós politika tizenegy prioritásának egyike volt. A 2021–2027-es időszak öt fő prioritásának egyike pedig a még szociálisabb és befogadóbb Európa célkitűzése lett.

2011-ben, a magyar soros elnökség idején az Európai Bizottság elfogadta a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszerét (COM(2011) 173 final), amely a társadalmi és gazdasági perifériára szorult romák felzárkóztatására és integrációjára helyezte a hangsúlyt az oktatás, a foglalkoztatás, az egészségügy és a lakhatás terén. A 2020 októberében elfogadott új roma stratégiai keretben (COM(2020) 620 final) nyomon követhető az elmúlt években történt

Adatok a romák társadalmi helyzetéről Európában, 2016

A kutatásban részt vevő romák jellemzői

szemléletváltás az integráció kutatásai terén. Ennek megfelelően az új stratégia kiegészíti az előző céljait három új horizontális céllal: az egyenlőséggel, a társadalmi befogadással és a részvétellel. Az új stratégia nagyban épít az EU 2020 szeptemberében elfogadott, 2020–2025-ös időszakra vonatkozó rasszizmus elleni cselekvési tervére (COM(2020) 565 final).

A Roma Jogok Európai Központja által az új stratégiáról kiadott vélemény szerint az Európai Unió szegénység és gyermekszegénység csökkentését célzó intézkedései jelenleg nem hatékonyak, az előző stratégia céljait nem sikerült elérni. Szorgalmazza a részletes nyomon követést, a folyamatos visszacsatolás és ellenőrzés mechanizmusának beépítését, illetve a helyi roma közösségek bevonását a folyamatok tervezésébe és végrehajtásába. A jövőre nézve fontos célnak tartják az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítását, a szegregáció tényleges felszámolását (iskolai, területi), a fiatalok mentális egészségének támogatását, amelyet a Covid19-járvány újra fókuszba helyezett (ERRC 2020). A 2021-ben 14. alkalommal megtartott Roma Integráció Európai Platformja felhívta a tagállamokat a befogadás és az egyenlőség előtt álló akadályok – mint a rasszizmus, a diszkrimináció és a cigányellenesség – megnyilvánulásai, valamint a Covid19-világjárvány roma közösségekre gyakorolt hatásának mérséklésére (EC 2021).

Az integrációs politika magyar vonatkozásai

A népszámlálási adatok alapján Magyarországon 2016-ban a lakosság 3,05 százaléka vallotta magát romának (KSH 2018). A legutóbbi kutatások szerint viszont a roma lakosság aránya hazánkban 8,8 százalék (876 ezer fő), területi elhelyezkedésük az országon belül aránytalan, egyes térségekben etnikai szegregáltság, gettósodás figyelhető meg (Hablicsek et al. 2019). A szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek közt a romák az egyik leginkább érintett célcsoport Magyarországon (TFHÁ–BM 2021:8).

A 2020-ban lezárt, „Magyarország második Nemzeti Társadalmi Felzárkózási és Roma Stratégiája” (MNTFS 2011–2020) elismeri, hogy a társadalmi leszakadás komoly gazdasági hátrányokat jelent, és nehezen kezelhető társadalmi feszültségekhez vezet, amelyek öngerjesztő folyamatként hosszú távon fennmaradó akadályokat gördítenek a fejlődés elé (Baranyai–Csernus 2018). A Kopint-Tárki Konjunktúra-kutató Intézet 2020-as MNTFS 2011–2020 hatékonyságá-

nak értékelése szerint az elmúlt tíz év romaprogramjai közt a foglalkoztatás területén azok a projektek voltak sikeresek és fenntarthatóak, amelyek munkaerőhiányt betöltő szakmákban történő foglalkoztatásba ágyazott képzést tettek lehetővé. Az egészségügyi hozzáférés javítását célzó programok közül pedig a nem romákra fókuszáló, általános egészségügyi hozzáférést javító programok voltak sikeresek. Az oktatási és lakhatási projektek sikerét nagyban gátolta a forrás- és szakemberhiány. Az elemzők szerint a rugalmas, többször módosítható projektek tették leginkább lehetővé az indikátorok teljesítését (Kopint-Tárki 2020).

2021-ben készült el a következő tíz évre szóló magyar felzárkóztatási stratégia (MNTFS 2030) (TFHÁ–BM 2021). A dokumentum beépítette a korábbi sikeres kezdeményezéseket, például a telepprogramokat, a Magyar Falu Programot vagy a diagnózisalapú felzárkóztatási programot. A stratégia általános céljai között szerepel a nélkülözés kockázatának kitettek arányának csökkentése; a szegénység, szociális kirekesztődés újratermelődésének megakadályozása; a társadalmi gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása; a társadalmi összetartozás erősítése (TFHÁ–BM 2021:25).

Az integráció jelenlegi esélye a magyarországi roma szervezetek szerint a többségi társadalom zártsága miatt sokat romlott (Autonómia 2017). Szociológusok szerint az integráció legnagyobb gátja mára a cigányellenesség lett (Kende et al. 2021). Ezenfelül a szakértők szerint növekszik Magyarországon a szegénység etnicizálódása, vagyis sokan a szegényeket etnikai hovatartozásuktól függetlenül cigánynak minősítik (Hablicsek et al. 2019). A roma civil szervezetek 2018-as jelentése szerint a politikai akarat megerősítésén túl az integráció sikerének egyik kulcsa a leszakadó térségek felzárkóztatása lenne (EB 2019). A lakossággal együtt a romák helyzete így automatikusan javulna, nem lenne szükség külön romaprogramokra. Az alapszolgáltatások minőségi javulásával és az azokhoz való hozzáféréssel pont azok az akadályok hárulnának el, amelyek hátráltatják az integrációt. Amennyiben a térségek felzárkóztatása nem megoldható, úgy emberek kisebb csoportjainak gazdasági szereplőként keresztüli célzott támogatásával lehetne eredményt elérni (Autonómia 2017). Alapvető fontosságúnak tartják a roma társadalom tudatosságának és politikai tájékozottságának, valamint a cigányság érdekérvényesítő erejének növelését (Király et al. 2021).

Külhoni magyarok és támogatásaik

A külhoni magyarok esetében két jelentősebb csoport különíthető el: a szomszédos országokban élő magyarok, akik a 20. századtól élnek kisebbségben, valamint a diaszpóra magyarsága, akik kivándoroltak az országból, és máshol telepedtek le. Jelen összeállítás az előbbi csoportra, a Kárpát-medencében élő magyarokra fókuszál, ezen belül is a legnagyobb lélekszámú magyar közösségekre.

A kutatások számos esetben együttesen vizsgálják a térség összmagyarságát, beleértve Magyarországot is, megteremtve ezáltal az összehasonlíthatóságot az anyaországi és a kisebbségi lét között. Ennek megfelelően az összeállítás néhány esetben tartalmaz Magyarországra vonatkozó adatokat is.

A szomszédos országokban élő magyarok életminőségére hat kisebbségi létük. Az ENSZ fenntartható fejlődési céljai több ponton is kötődnek a külhoni magyarsághoz, ideértve az egészséges élet biztosítását és a jóllét előmozdítását (3. cél) vagy az országokon belüli egyenlőtlenségek csökkentését (10. cél).

A Kárpát-medencei magyarok demográfiája

A Kárpát-medencében élő magyarok száma 2001-ben 12,4 millió, 2012–2016-ra vetítve 11,5 millió fő volt. A magyarok 16 százaléka a szomszédos országokban él. A népességszám várható alakulásáról 2020-ban tanulmány jelent meg, amelyben többféle forgatókönyvvel is számoltak (Péti et al. 2020). Az előreszámítás magyarnak tekintett minden személyt, aki annak vallotta magát. A kutatásban bemutatott mind a négy modell (alapváltozat, pesszimista, optimista, kiegyenlített migrációs) az összmagyarság létszámának csökkenésével számol, a legvalószínűbb modell (alapváltozat) szerint 2051-re a magyarok lélekszáma 9 millió főre csökkenhet. A szomszédos országokban élő magyarok aránya a többségi nemzethez képest hasonlóképpen csökkenhet, a tendencia különösen a Vajdaságra, Erdély szórványtárségre, illetve a Felvidékre jellemző.

Az előreszámítást nehezíti egyrészt, hogy a rendelkezésre álló, teljes körű népszámlálási adatok régiek (jellemzően 2011-esek, Ukrajnában 2001-es), másrészt újszerű

demográfiai változások (például kettős vagy többes földrajzi kötődés) jelentek meg.

A magát magyarnak valló népesség csökkenésének okai között egyaránt megtalálható az elvándorlás és az asszimiláció. Az elvándorlás elsődleges célpontja Magyarország és Nyugat-Európa. Az asszimiláció nem általános, például a tömbmagyar Székelyföldön nem jellemző, azonban Szlovákiában ez a népességcsökkenés legfőbb oka. Ugyanakkor Kárpátalján az elmúlt évtizedekben disszimilációs folyamatok indultak meg.

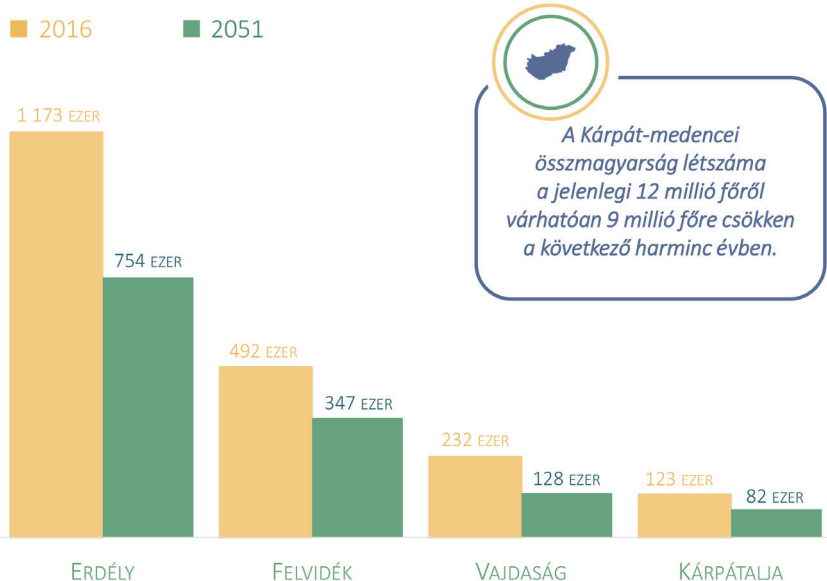
Akárcsak a magyarországi népességre, a többi magyar közösségre is az elöregedés jellemző, utóbbi esetében az öregedési index szinte minden esetben meghaladja az adott állam mutatóját. A vajdasági magyarokra különösen igaz ez az állítás, esetükben az öregedési index több mint a kétszerese a szerb átlagnak. Egyedüli kivételnek Kárpátalja számít, ahol a magyarok körében a fiatal- és az időskorúak aránya kedvezőbb, mint az ukrainai országos adat.

A kisebbségben élő magyarok születéskor várható élettartama elmarad mind a magyarországi magyarok, mind a többségi társadalom mutatóitól – egyedül a kárpátaljai magyarok kilátásai jobbak, mint az ukrainai átlag. Az adott államhoz viszonyítva a felvidéki magyarság helyzete a legkedvezőtlenebb, ennek lehetséges oka, hogy az egészségkárosító szokások a dél-szlovákiai magyarság körében elterjedtebbek.

A Kárpát-medencei magyarok gazdasági helyzete és életminősége

A Kárpát-medence területi egyenlőtlenségeinek oka a múltba vezet, a 20. század első negyedében fennálló különbségek napjainkban is meghatározzák a térszerkezetet (Lőcsei et al. 2021a). 2020-ban átfogó elemzés készült a Kárpát-medencei térségek gazdasági helyzetéről (Lőcsei et al. 2021b). A gazdasági fejlettséget tekintve a magyarlakta területek Ausztriában, Szlovéniában, Horvátországban és Ukrajnában a legelmaradottabbaknak számítanak, Románia és Szerbia esetében átlagosnak tekinthetők. A szlovákiai

A Kárpát-medencei magyarság népesség-előreszámítása, alapváltozat (fő)

magyarok mutatói kiemelkedőek, ami a pozsonyi kerület dinamikus fejlődésével magyarázható. Az összképet árnyalja, hogy a magyarság egy jelentős része nem a szlovák főváros közelében él, hanem a Vág és a Garam alsó folyásánál, így ők a gazdasági prosperitásból minden bizonnyal kimaradnak.

A 2010-es években a magyarlakta térségek gazdasága a legtöbb esetben az uniós átlagot meghaladó mértékben bővült, különösen az anyaországi és az erdélyi megyék felzárkózása látványos. Az Európai Unió kívüli Vajdaságban csekély mértékű a növekedés, Kárpátalján viszont visszaesés történt az instabil belpolitikai helyzet és Covid19-járvány miatt. Kárpátalján az egy főre jutó GDP nem éri el az uniós átlag négy százalékát.

A magyarság életminőségét feltáró elemzés (Csata et al. 2021) megerősítette az uniós tagság pozitív hatását: 2018-ban a magyarok vásárlóerő-paritáson mért havi jövedelme Magyarországon 907, a Felvidéken 846, Erdélyben 726, a Vajdaságban 580, Kárpátalján 492 euró volt. A jövedelmi különbségek nagyobbak, amennyiben a számítás alapja a fő jövedelemből származó átlagbér.

Az említett adatoktól eltérő képet mutat a szubjektív anyagi helyzet és a szubjektív jóllét megítélése. Legkedvezőbbben a Szlovákiában élők ítélték meg saját családjuk jövedelmi helyzetét, őket az erdélyiek követték, Magyarország a harmadik helyet foglalta el Kárpátalja és a sort záró Vajdaság előtt. A szubjektív jóllét megítélésekor hasonló sorrend alakult ki, mint a szubjektív anyagi helyzetnél, annyi

különbséggel, hogy az erdélyiek megelőzték a felvidékieket.

Az életminőséget befolyásolja az iskolázottság és a többségi nyelv ismerete. A bővülő felsőoktatás ellenére a kisebbségben élő magyarok alulreprezentáltak a magasabb végzettségűek között. A többségi nyelv hiányos ismerete Kárpátaljára a legjellemzőbb.

A külhoni magyarok támogatása

Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy Magyarország felelősséget vállal a határain kívül élő magyarokért. Az intézményi támogatás több csatornán keresztül valósul meg. Az elmúlt

évtizedben erre a célra fordított költségvetési kiadás folyamatosan emelkedett: 2010-ben az éves kiadás 13,9 milliárd, 2018-ban 158,7 milliárd forint volt a 2010-es reálértéken számolva. A támogatások elosztásában kiemelkedik a Bethlen Gábor Alap (a továbbiakban: Alap), amely a kifizetések 63 százalékáért felelt 2018-ban. A fennmaradó kifizetések majdnem egésze különböző minisztériumokhoz köthető (Bányai 2020).

Az Alap elsődleges feladata a külhonban élő magyarok támogatása. Az intézmény 2019-es beszámolójából kiolvasható, hogy a teljesített kifizetések legjelentősebb része (86 százaléka) a nemzetpolitikai célú támogatásokra irányult (B/12893). A további kifizetések a Magyarság Háza és a Hátartalanul! programok támogatását fedezték a működési költségek mellett.

2019-ben a nemzetpolitikai célú támogatások keretében jóváhagyott 60,2 milliárd forint normatív programokra, nyílt és meghívásos pályázatokra, valamint kérelem alapján folyósított támogatásokra összpontosult. Az Alap változatos területeken kínál támogatásokat, úgymint oktatás, intézményfenntartás, tematikus programok, szociális támogatás, vagy éppen a testvértelepülési együttműködések.

A külhoni magyarság megmaradása nem csupán demográfiai kérdés. Megmaradásukban hasonlóképpen fontos szerep jut a magyar etnokulturális jegyek és az ezekből építkező csoportidentitás generációról generációra történő átadásának (Péti et al. 2020).

Klímamigráció

„Az éghajlatváltozás a 21. század legnagyobb kihívása, amely fenyegeti a társadalom minden részét, amelyben élünk. Az erre a kihívásra adott válasz további halogatása növekvő kockázattal jár az emberi életre és egészségre.” (WHO 2018:8)

Tények

Miközben az éghajlatváltozás károsan hat az országok mezőgazdasági termelésére, élelmezésbiztonságára, vízellátására, sőt az egész ökoszisztémára, a gazdasági, a társadalmi és a nemek közötti egyenlőtlenségeket is súlyosbítja. Emellett konfliktusokhoz is vezethet, és veszélyeztetheti a globális biztonságot, különösen azokban a régiókban, ahol az államok instabil politikai szerkezetűek, és nem rendelkeznek demokratikus kormányzással. Ezért a környezeti változások harcokat robbanthatnak ki a területekért vagy a szűkülő erőforrásokért. Mindezek emberek tömegeit kényszeríthetik lakóhelyük elhagyására.

Az éghajlatváltozás hatásai aszimmetrikusak: erőteljesebben érintik a fejlődő országokat, amelyek a legkiszolgáltatottabbak, miközben ők okozzák a legkisebb szennyezést és a legkevesebb környezeti kárt. Az ENSZ Emberi Jogok Tanácsának 2019. júliusi jelentése szerint a fejlődő országok és régiók – becslések szerint – az éghajlatváltozás költségeinek 75–80 százalékát fogják viselni (UN 2019). Ezek az országok az éghajlatváltozás következményeivel nem képesek egyedül felvenni a harcot; válságkezelési kapacitásuk, az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodási képességük (rezilienciájuk) nemzetközi segítséget igényel (UNDRR 2021). Az országokon belüli és az országok közötti egyenlőtlenségek így csökkenthetők a rendezett, biztonságos, szabályos és felelősségteljesen kezelt migráció és mobilitás elősegítésével, beleértve a tervezett és jól irányított migrációs szakpolitikák végrehajtását (ENSZ fenntartható fejlődési cél 10.7).

A Világbank 2017-ben végzett számításai szerint a katasztrófák 90 százaléka köthető extrém időjáráshoz, illetve a klímaváltozáshoz, amely évente 520 milliárd amerikai dol-

lárba kerül a világgazdaságnak, 26 millió embert taszítva szegénysorba évente (UN 2021). Az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) kiadásában megjelent 2021-es jelentés (FAO et al. 2021) szerint a Covid19-világjárvány az extrém időjárási eseményekkel együtt – ideértve az aszályokat is – rendkívül súlyos hatással van az éhezőkre, a szegénységben élőkre: 2020-ban 2,3 milliárd ember nem jutott elégséges élelmiszerhez egész évben.

Félő továbbá az is, hogy a járvány által okozott globális recesszió csökkentheti, késleltetheti vagy megváltoztathatja az államok nemzetközi éghajlat-politikai célkitűzésekben vállalt kötelezettségeit.

Lakóhelyelhagyás

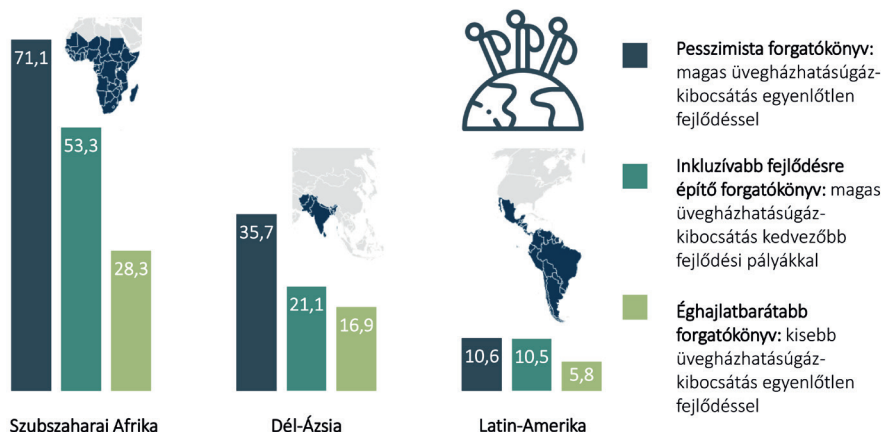
A várható migrációt három tényező befolyásolja:

- az ország klímaváltozásnak való kitettsége,
- a mezőgazdaságból élők aránya és
- a demográfiai trendek.

Az ENSZ általános migrációs előrejelzése szerint 2015 és 2050 között a legjelentősebb kibocsátó országok várhatóan India, Banglades, Kína, Pakisztán és Mexikó lesznek, fogadó országok pedig az Egyesült Államok, Kanada, az Egyesült Királyság, Ausztrália, Németország, Oroszország és Olaszország (UN 2015). A Világbank 2018-as tanulmánya (Rigaud et al. 2018) alapján – ha a nemzetközi klímapolitika nem hoz kézzelfogható eredményeket – 2050-re a szubszaharai Afrika, Dél-Ázsia és Latin-Amerika lakosságának közel 3 százaléka (több mint 143 millió ember) lesz kénytelen elhagyni lakóhelyét. Az érintettek többsége várhatóan országon, illetve régióon belül marad majd. Elsősorban ezekben a régiókban 2008 óta átlagosan évi 24 millió ember kényszerült elhagyni lakóhelyét súlyos időjárási katasztrófák miatt.

Ma már elismerik az éghajlatváltozás, a környezetkárosodás és a természeti katasztrófák migrációt elősegítő szerepét mind országon belül, mind országhatárokon átnyúlóan (EP DG IPOL et al. 2020). Az elsivatagosodással fenyegetett területeken, a gyors olvadással érintett Északi-sarkvidéken, a tengerszint emelkedése miatt az alacsonyan fekvő ten-

A klímamenekültek 2050-re prognosztizált száma (millió fő)

nek a mozgása kétségkívül kényszerítő okok hatására történik” (IOM 2011:33–34).

Jogi védelem

Jelenleg hiányzik az éghajlatváltozás miatt lakóhelyüket elhagyók emberi jogainak nemzetközi szintű védelme. Az 1951-es genfi menekültügyi egyezmény és annak 1967-es jegyzőkönyve értelmében kizárólag az számít menekültnek, aki védelmet keresve átlépi hazája határát, mert politikai természetű üldözés éri faji, vallási, nemzetiségi alapon, társadalmi csoporthoz tartozás

gerparti területeken és a kis szigeteken vagy más érzékeny ökoszisztémákban és veszélyeztetett területeken élők számára már most küszöbönálló fenyegetés a kényszerű lakóhelyelhagyás.

Meghatározás

Az International Organization for Migration (IOM) 2009-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a klímamenekült nem egy nemzetközi jogi fogalom, hanem a politikai kommunikáció és a sajtó által használt kifejezés.

Az IOM szerint környezeti migránsok (environmental migrant) „mindazon személyek vagy személyek csoportjai, akik elsősorban környezetük hirtelen vagy fokozatos megváltozásához köthető és életüket vagy életfeltételeiket negatívan befolyásoló okok miatt lakóhelyük ideiglenes vagy végleges elhagyására kényszerülnek (vagy ezen okok miatt így határoznak), és országhatáron belül vagy országhatárokat átlépve vándorolnak”.

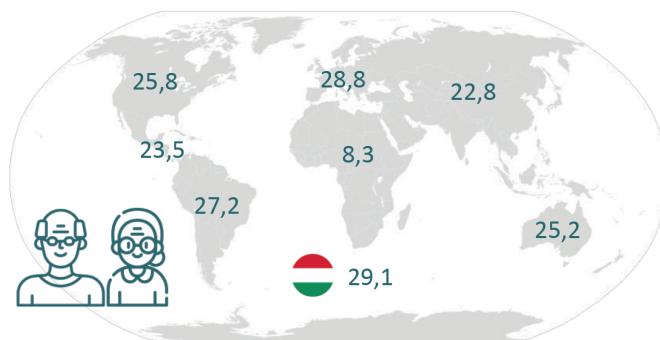
Lakóhelyét környezeti okok miatt elhagyni kényszerült személynek tekinthetők (environmentally displaced person) „mindazon személyek, akik a szokásos lakóhelyük elhagyására, az ország határain belüli váltásra vagy nemzetközi határátlépésre kényszerültek, és akik esetében a környezeti tényezők minőségromlása vagy pusztulása volt a lakhelyelhagyás fő, bár nem szükségszerűen kizárólagos oka. Ezt a kifejezést a »környezeti menekült« és a »klímamenekült« – nemzetközi jogi jog- és létalapot nélkülöző – kifejezések helyett alkalmazzuk a migránsok azon kategóriájára, akik-

vagy politikai véleményük okán, és saját államától nem számíthat védelemre. A természeti tényezőkből, klímaváltozásból eredő kényszerszermigrációt a menekült fogalma egyelőre nem fedi le.

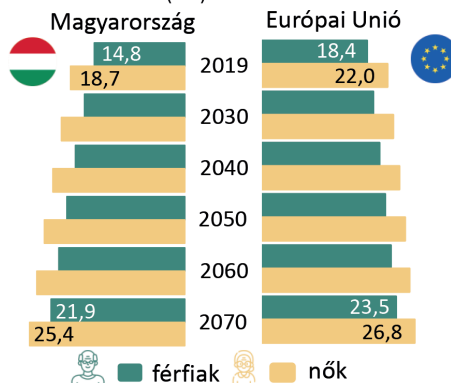
Az Európai Parlament állásfoglalása szerint az éghajlatváltozás következményeként menekülő emberek helyzetét nemzetközi szinten kell kezelni (P9_TA(2021)0245). Az EP arra ösztönzi az Európai Bizottságot és a tagállamokat, hogy működjenek együtt az éghajlatváltozás káros hatásainak kitett régiókban a rezilienciát célzó intézkedések támogatásának növelése céljából, támogassák azokat az embereket, akik az éghajlatváltozás miatt már nem képesek lakóhelyükön élni, illetve lakóhelyük elhagyására kényszerültek.

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának 2020-ban, a Teitiota kontra Új-Zéland ügyben hozott határozata elismeri, hogy az éghajlattal összefüggő és természeti katasztrófák elől menekülő emberek a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya értelmében jogosan kérelmeznek nemzetközi védelmet, a menedékkérők kitoloncolásának mérlegelésekor az államoknak figyelembe kell venniük a származási országban tapasztalható éghajlati válság emberi jogi hatásait. Az Emberi Jogok Európai Bírósága több ítéletében is megállapította, hogy a környezetkárosodás különböző típusai az alapvető emberi jogok (például az élethez, a magánélethez és a családi élethez való jog, az otthon békés élvezete, az embertelen és megalázó bánásmód tilalma) megsértését eredményezhetik.

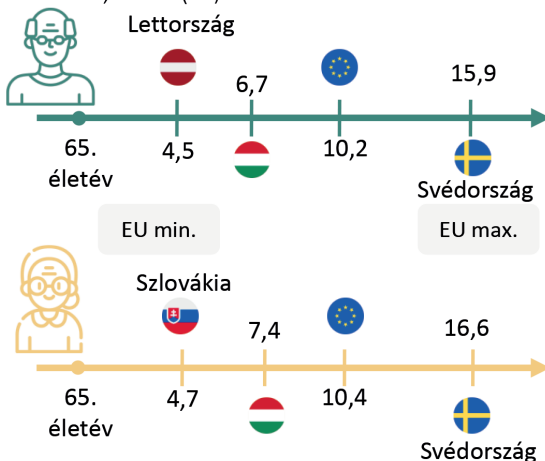
A 65 ÉVNÉL IDŐSEBB NÉPESSÉG 2070-BEN VÁRHATÓ ARÁNYA (százalék)

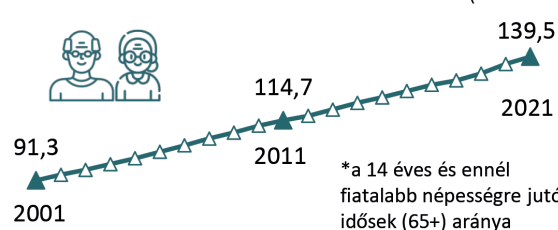
A 65 ÉVES KORBAN VÁRHATÓ ÉLETTARTAM (év)

EGÉSZSÉGBEN VÁRHATÓ ÉVEK SZÁMA 65 ÉVES KORBAN, 2019 (év)

ÖREGEDÉSI INDEX* MAGYARORSZÁGON (százalék)

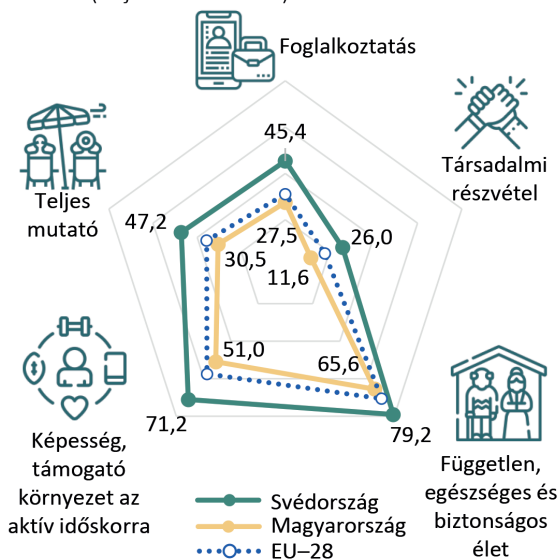

65–74 ÉVESEK FOGLALKOZTATÁSI RÁTÁJA (százalék)

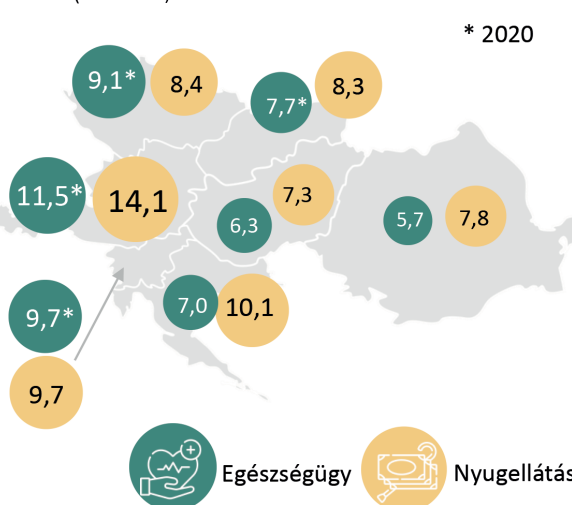

AKTÍV IDŐSÖDÉSI INDEX, 2018

Pont (teljes skála 1–100)

EGÉSZSÉGÜGYI ÉS NYUGELLÁTÁSOKRA FORDÍTOTT KIADÁSOK A GDP SZÁZALÉKÁBAN RÉGIÓNKBAN, 2019 (százalék)

Források

Az EU Gyermekgarancia programjának fejleményei

- EC DG EMPL (European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion) (2020a): *Feasibility study for a child guarantee. Final Report*.
- EC DG EMPL (European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion) (2020b): *Feasibility Study for a Child Guarantee. Case studies on the effectiveness of funding programmes – Key findings and study reports*.
- EC DG EMPL (European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion) et al. (2021): *Provision of school meals across the EU. An overview of rationales, evidence, facilitators and barriers*.
- FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) (2019): *Fundamental Right Report 2019*.
- FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) (2020): *Fundamental Right Report – 2020*.
- FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) (2021): *Fundamental Right Report – 2021*.
- Eurostat (2016): *Persons paying for formal education by household type, income group, degree of urbanisation and level of difficulty to pay*.
- Eurostat (2017): *Children with unmet needs for medical examination or treatment by income group, household composition and degree of urbanization*.
- Eurostat (2020): *Children at risk of poverty or social exclusion*.
- Eurostat (2022): *People at risk of poverty or social exclusion by income quintile and household type - new definition*.
- Molinuevo, Daniel et al. (2021): *Findings on Policy Integration and Coordination to Inform the European Child Guarantee*. Geneva: UNICEF ECARO.
- UNICEF ECARO (United Nations International Children's Emergency Fund, Europe and Central Asia Regional Office) (2021): *Phase III of the preparatory action: "Testing the EU Child Guarantee in the EU Member States"*.

Aktív idősödés

- EC (European Commission) (2018): *The 2018 Ageing Report. Economic & Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070)*.
- EC DG CNECT (European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology) et al. (2018): *The Silver Economy. Final Report*.
- Eurostat (2020): *Ageing Europe. Looking at the lives of older people in the EU*.
- Lamura, Giovanni – Principi, Andrea (2019): *2018 Active Ageing Index. Analytical Report*. UNECE – EC DG EMPL.
- Sowa-Kofta, Agnieszka et al. (2021): *Ageing policies – access to services in different Member States*.
- WHO (World Health Organization) (2002): *Active Ageing. A Policy Framework*. WHO.

WHO (World Health Organization) (2015): *World Report on Ageing and Health*. WHO.

Zaidi, Asghar et al. (2013): *Active Ageing Index 2012. Concept, Methodology, and Final Results*. Vienna: European Centre.

Roma integráció

- Autonómia (2017): *A roma integráció helyzete a támogatási rendszerben. Szakpolitikai vélemény és ajánlás AA*.
- Baranyai Gábor – Csernus Dóra Ildikó (szerk.) (2018): *A fenntartható fejlődés és az állam feladatai*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- EB (Európai Bizottság) (2019): *Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia megvalósulásáról Magyarországon: a strukturális és szerkezeti előfeltételekre fókuszálva a stratégia sikeres megvalósítása érdekében*. Európai Bizottság Jogérvényesülési és Fogyasztópolitikai Főigazgatóság.
- EC (European Commission) honlapja.
- EC (European Commission) (2021): *14th European Platform for Roma Inclusion, 20-21 September 2021. Conference report*.
- ERRC (European Roma Rights Centre) (2020): *Written comments by the European Roma Rights Centre concerning the post-2020 Roadmap for Roma Inclusion*.
- Eurostat (2021): *Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context*. 2021 edition.
- Eurostat (2022): *People at risk of poverty or social exclusion*.
- FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) (2016): *Az Európai Unió második felmérése a kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről. Romák – Válogatott eredmények*. EU-MIDIS II.
- Hablicsek László et al. (2019): *A magyarországi romák népességszámának prognózisa regionális szinten 2061-ig*. *Competitio* 18 (1–2): 39–74.
- Kende, Anna et al. (2021): *The last acceptable prejudice in Europe? Anti-Gypsyism as the obstacle to Roma inclusion*. *Group Processes & Intergroup Relations* 24 (3): 388–410.
- Király Kinga Júlia et al. (2021): *Romák Magyarországon: A diszkrimináció kihívásai*. Minority Rights Group Europe (MRGE).
- Kopint-Tárki (Kopint-Tárki Konjunktúrakutató Intézet Zrt.) (2020): *A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS) érvényesülésének értékelése. Értékelő jelentés*.
- KSH (Központi Statisztikai Hivatal) (2018): *Mikrocenzus 2016. 12. Nemzetiségi adatok*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- TFHÁ (Társadalmi Felzárkózásért Felelős Helyettes Államtitkárság) – BM (Belügyminisztérium) (2021): *Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030*.
- UN (United Nations) (2021): *The Sustainable Development Goals Report 2020*.

Külhoni magyarok és támogatásaik

- B/12893. számú beszámoló a Bethlen Gábor Alap 2019. évi tevékenységéről és működéséről.
- Bányai Barna (2020): Magyarország határon túli magyarokat érintő támogatáspolitikájának átalakulása 2010–2018 (1. rész). *Regio* 28 (1): 171–221.
- Csata Zsombor et al. (2021): A Kárpát-medencei magyarok életminőségének összehasonlító elemzése. *Kisebbségi Szemle* 6 (2): 59–85.
- Lőcsei Hajnalka et al. (2021a): Területi növekedési pályák a Kárpát-medencében a 2010-es években (I): Általános helyzetkép. *Kisebbségi Szemle* 6 (3): 7–28.
- Lőcsei Hajnalka et al. (2021b): Területi növekedési pályák a Kárpát-medencében a 2010-es években: Regionális folyamatok. *Kisebbségi Szemle* 6 (4): 7–41.
- Nemzetstratégiai Kutatóintézet: A Kárpát-medencei magyarság népesség-előreszámítása, 2011–2051. Kárpát-haza statisztikák.
- Péti Márton et al. (2020): A Kárpát-medencei magyarság népesség-előreszámítása, 2011–2051. *Demográfia* 63 (4): 269–318.

Klímamigráció

- EP DG IPOL (European Parliament, Directorate-General for Internal Policies of the Union) et al. (2020): *Climate Change and Migration. Legal and policy challenges and responses to environmentally induced migration.*
- FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) et al. (2021): *The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all.* Rome: FAO.
- IOM (International Organization for Migration) (2014 (2011)): *Migration, Environment and Climate Change: Evidence for Policy (MECLEP) Glossary.*

- Rigaud, Kanta Kumari et al. (2018): *Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration.* Washington, DC: World Bank.
- UN (United Nations) (2015): *World Population Prospects. The 2015 Revision. Key Findings and Advance Tables.*
- UN (United Nations) (2019): *Climate change and poverty. Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights.*
- UN (United Nations) (2021): *The Climate Crisis – A Race We Can Win.*
- UNDRR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) (2021): *2021. International Day For Disaster Risk Reduction. International cooperation for developing countries to reduce their disaster risk and disaster losses.*
- WHO (World Health Organization) (2018): *Cop24 special report. Health & climate change.* WHO.

Idősödő társadalom

- European Commission (2021): *The 2021 Ageing Report. Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070).*
- Eurostat (2022a): *Employment rates by sex, age and citizenship.*
- Eurostat (2022b): *Expenditure on pensions.*
- Eurostat (2022c): *Healthy life years by sex.*
- KSH (Központi Statisztikai Hivatal): *A népesség összetétele főbb korcsoportok szerint, eltartottsági ráták, öregedési index.* STADAT.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2022): *Health Spending.* OECD Data.
- United Nations (2019): *2018 Active Ageing Index, Analytical report.*
- United Nations (2022): *World population prospects 2019. Percentage of total population by broad age group.*